

Н. П. Борецька, д-р екон. наук, проф., ректор,
Г. О. Крапівіна канд. держ. упр., доц., проректор,
Донецький інститут ринку та соціальної політики

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

АНОТАЦІЯ. Визначено сучасні форми соціально-трудо­вих відно­син, інноваційні щодо винагороди за працю, базові поняття і комплекс структур індустрії волонтерства та проблеми діяльності волонтерських організацій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інноваційні форми, соціально-трудо­ві відно­сини, винагорода за працю, індустрія волонтерства, волонтерські організації.

АННОТАЦИЯ. Определены современные формы социаль­но-тру­довых отношений, инновационные по вознаграждению за труд, базовые понятия и комплекс структур индустрии волонтерства, а также проблемы деятельности волонтерских организаций.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инновационные формы, социаль­но-тру­довые отношения, вознаграждение за труд, индустрия волонтерства, волонтерские организации.

ANNOTATION. The modern forms of socially-labour relations, innovative on a fee for labour, base concepts and complex of structures of industry of volunteering, and also problems of activity of *volunteer* organizations, are certain.

KEYWORDS: innovative forms, socially-labour relations, fee for labour, industry of volunteering, *volunteer* organizations.

Постановка проблеми. Дослідження інноваційних форм соціально-трудо­вих відно­син розглядає волонтерство як особливу сферу діяльності, якій притаманні як загальні закони економічного розвитку, єдині правила та закономірності діяльності, так і особливості, пов'язані із специфікою надання послуг. Під впливом останніх закономірностей розвитку цієї інноваційної форми набувають специфічних рис, які проявляються в конкретній діяльності кожного суб'єкту [1].

Аналіз останніх публікацій. Недивлячись на те, що проблемами суспільних соціально-трудо­вих відно­син ще в стародавні часи займалися Ксенофонт, Платон, Аристотель, Ф. Аквінський, у новий час — А. Сміт, К. Маркс, а в новітній — Д. Богиня, О. Грішнова, М. Долишній, Г. Завіновська, С. Злупко, Н. Єсінова, Р. Колосова, А. Колот, О. Крушельницька, Г. Мелік'ян, Г. Осов-

ська, В. Пелюх, Л. Петрова, Ю. Привалов, Ю. Саєнко, В. Сумцов, І. Тимош, С. Українцев, О. Уманський та ін., дослідження інноваційних форм соціально-трудових відносин носять обмежений характер і потребують більш систематизованого та обґрунтованого підходу.

Перші кроки в узагальненні історії, теорії та практики вітчизняного волонтерського руху зробили О. Барабанова, О. Бережна, О. Дорогавцева, О. Караман, Н. Кондрашова, В. Кратінова, Н. Ларіонова, А. Мартинов, О. Меденцева, О. Песоцька, А. Соколов.

Метою статті є обґрунтування інноваційних форм соціально-трудових відносин, які складаються в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. До переліку багатовекторних й широкомасштабних змін на ринку праці, на думку А. Колота, мають бути включені нестандартні форми зайнятості, гнучкі режими робочого часу та атипові трудові договори [2]. Цим передбачено поява на ринку праці волонтерства — соціально-трудових відносин з нульовою винагородою за працю (роботодавці (волонтерські організації) наймають працівників (волонтерів) працювати без винагороди), та волонтуризму — соціально-трудових відносин із зворотною винагородою (наймані працівники (волонтуристи) платять роботодавцю (волонтерській організації) за можливість працювати).

Історія свідчить, що логіка становлення нового типу соціально-трудових відносин припускає спочатку формування нових інституціональних основ, які прийнято в світі та які не є характерними в сьогоденні України, а потім формування самих відносин. Інноваційні форми, що досліджуються, формуються на волонтерських організаціях, якими виступають підприємства, установи, організацій та фізичні особи, які зареєстровані у встановленому законодавством країни порядку [3].

Діяльність волонтерських організацій охоплює створення та надання волонтерських і волонтуристських (далі — волонтерських) послуг в обсягах і в терміни, обумовлені договором на організацію волонтерської програми (рис. 1). Це передбачає наявність у волонтерської організації ресурсної та нормативно-правової бази і надання послуг волонтерам.

Ресурсна база складається з матеріально-технічної бази, робочих місць (власних і залучених на умовах кооперування) і значних обсягів вільного часу населення. Нормативно-правова база включає правові межі функціонування волонтерських організацій, визначення правового статусу волонтерів та чіткої межі між волонтерськими і традиційними соціально-трудовими відноси-

нами, правила стягнення податків із витрат, що відшкодовуються волонтерам, тощо. Продуктами для волонтерів є засоби розміщення та транспортування, об'єкти харчування та розваг, що задовольняють потреби волонтерів.

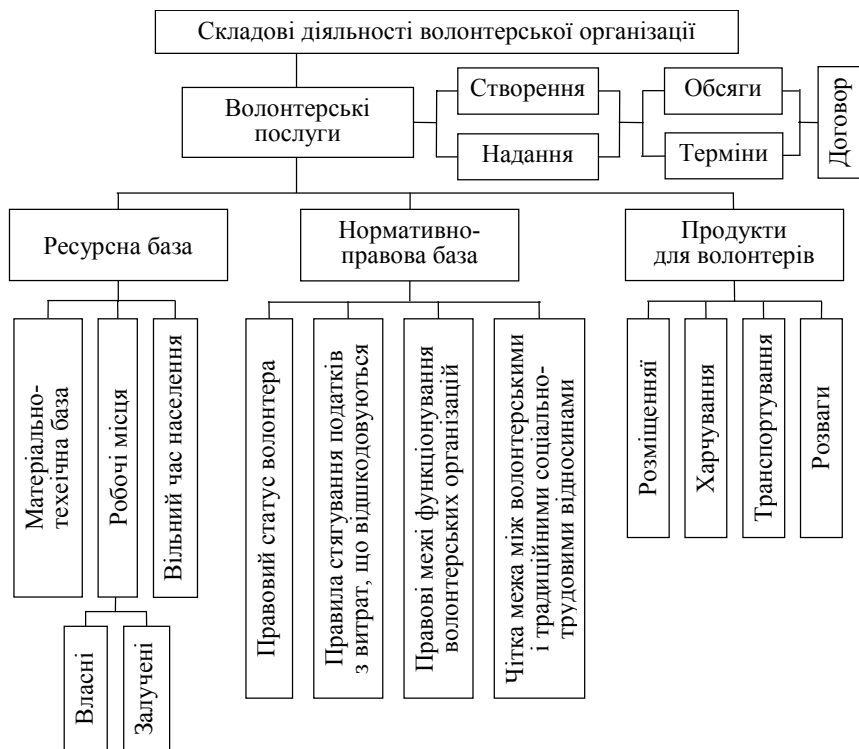

Рис. 1. Складові діяльності волонтерської організації

Основними завданнями волонтерської організації є надання волонтерських послуг; дієва участь у формуванні ринку праці волонтерства та системи реалізації волонтерських послуг; удосконалення інфраструктури волонтерства; формування волонтерських програм з максимальним соціальним ефектом; залучення вільного часу населення (рис. 2).

Інноваційні форми соціально-трудових відносин волонтерства ґрунтуються на умовах та факторах, що охоплюють розвиток громадянського суспільства, економіки та інфраструктури, політичну стабільність і культуру в країні, умов створення системи реалізації волонтерських послуг.

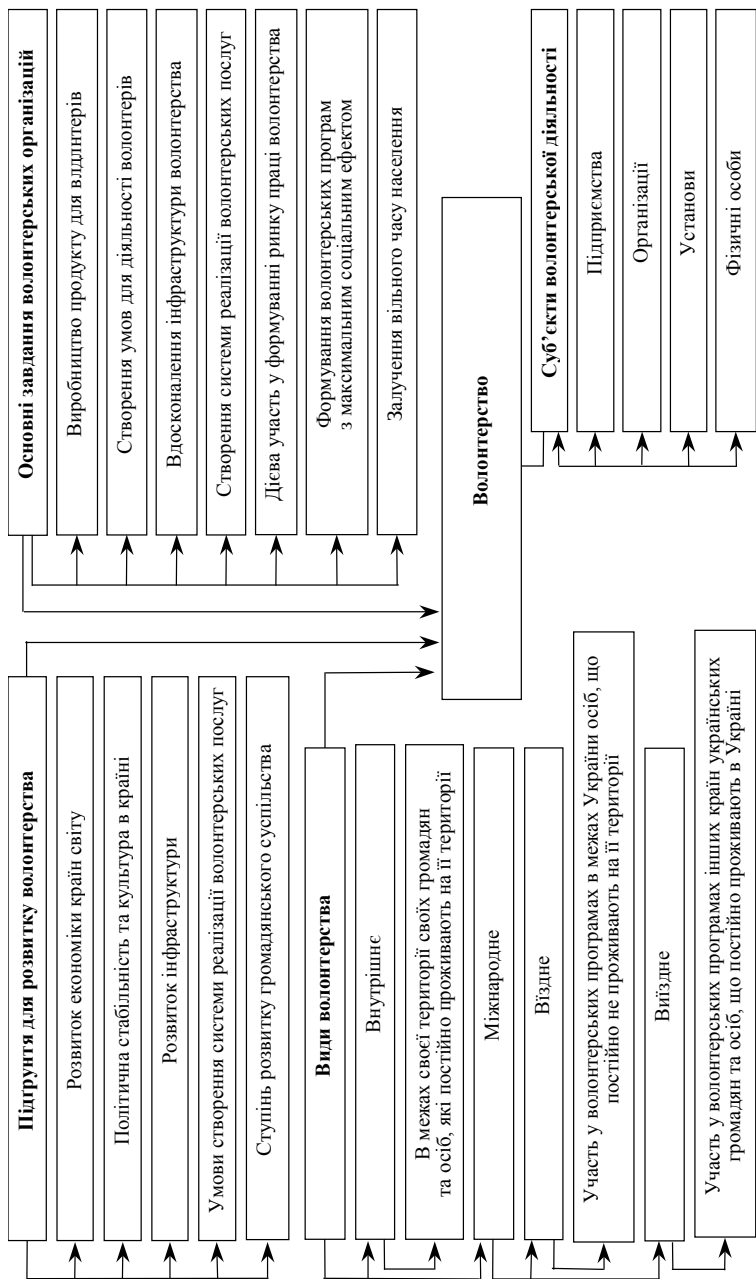

Рис. 2. Види і підгрунття для розвитку волонтерства, суб'єкти діяльності та основні завдання волонтерських організацій

Поняття «волонтерство» охоплює систему трьох складових: волонтерів, волонтерські організації та інвесторів волонтерських програм, якими в разі безоплатних соціально-трудових відносин у світовій практиці часто виступають державні, місцеві органи та філантропи, а в відносинах із зворотною формою оплати — й самі волонтери. Організаційно-технологічна система формування й реалізації волонтерських послуг складається з волонтерських організацій, волонтерських таборів і посередницьких організацій (рис. 3).

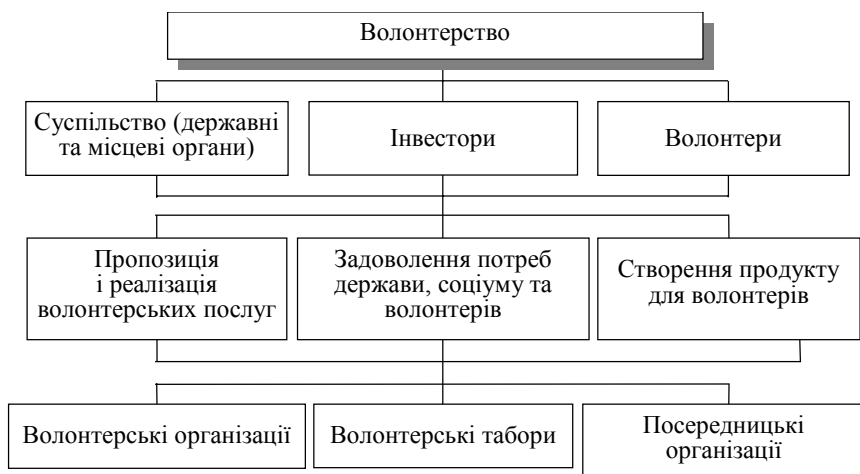

Рис. 3. Організаційно-технологічна система волонтерства

Результатом діяльності волонтерської організації є задоволення потреб населення і суспільства в волонтерській праці, що лежать в основі попиту на волонтерські послуги і задовольняється через систему пропозицій на ринку праці волонтерства [4, 5].

Волонтерська послуга в волонтерстві є товаром, а суб'єктом волонтерської діяльності є волонтерська організація, що створює, пропонує і реалізує на ринку ці послуги суспільству і волонтерам.

Окрема послуга волонтерам може задовольнити тільки якусь їх конкретну потребу. Тому виникає об'єктивна необхідність об'єднання всіляких за призначенням послуг волонтерам у єдиний комплекс, тобто продукт для волонтерів. Необхідність формування комплексу послуг для волонтерів у вигляді продукту з метою задоволення потреб волонтерів стала основою створення організаційних (волонтерські табори) та підприємницьких (посередницькі організації) структур [6, 7]. Отже, щодо волонтерів, то на

шляху до ринку праці волонтерська організація проходять стадії виробництва та поєднання окремих послуг у продукт для волонтерів.

Продукт для волонтерів автори визначають як попередньо розроблений комплекс послуг, який поєднує не менше двох таких послуг, що пропонуються до реалізації волонтерам і фінансується державними і місцевими бюджетами, міжнародними або благодійними організаціями та філантропами. До складу продукту для волонтерів входять послуги розміщення, харчування, транспортування, організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг тощо, тобто послуги, спрямовані на задоволення потреб волонтерів під час волонтерської роботи. Тобто, послуга для волонтерів являє собою доцільну діяльність із задоволення основних потреб волонтерів.

Важливе місце в діяльності волонтерської організації займає просування продукту для волонтерів, яке охоплює комплекс заходів, спрямованих на створення та підготовку до реалізації продукту для волонтерів або окремих послуг для них. До таких заходів відносяться організація рекламно-ознайомлювальної діяльності, проведення або участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів тощо.

Місцем реалізації послуг для волонтерів є країна, в якій зареєстровано волонтерську організацію, що реалізує волонтерську програму, а місцем надання волонтерських послуг — країна, на території якої знаходяться об'єкти волонтерського інтересу і волонтерські табори [8].

На відміну від звичайних споживчих товарів, які постачаються до місця перебування споживача, основні послуги для волонтерів надаються там, де знаходяться об'єкти інтересу волонтерів (об'єкти волонтерських програм), що викликає необхідність подорожей з метою досягнення таких об'єктів. Оскільки об'єкти волонтерських програм знаходяться як на території своєї країни, так і поза нею, то за цією ознакою виділяються дві організаційні форми волонтерства: внутрішнє та міжнародне.

Внутрішнє волонтерство в Україні — це волонтерство в межах своєї території своїх громадян та осіб, які постійно проживають на її території. До міжнародного волонтерства належать: в'їзне волонтерство, яке охоплює участь у волонтерських програмах у межах України осіб, що постійно не проживають на її території, та виїзний, який являє собою участь у волонтерських програмах інших країн українських громадян та осіб, що постійно проживають в Україні.

Оскільки волонтерство припускає переміщення людини з місця постійного проживання до об'єкту інтересу волонтера і повернення назад, то доцільно ввести, за аналогією з туризмом, поняття «волонтерський тур», яке походить від французького слова «tour» і означає рух колом. Принципом волонтерства є забезпечення волонтерів певним комплексом послуг волонтерського табору — пакетом послуг для волонтерів відповідної волонтерської програми. В ринковій економіці волонтерський тур за матеріально-технічним, культурним та іншим забезпеченням виступає товаром для волонтера, ціна на який визначається за законами ринку. Особливістю волонтерства є нетотожність сукупності волонтерів як споживачів турів волонтерських програм і джерел їх фінансування.

Формування волонтерських турів включає пакетування товарів і послуг, необхідних для задоволення потреб волонтерів у термін участі у волонтерській програмі. Волонтеру пропонується товар у формі конкретного волонтерського туру, який охоплює попередньо розроблений комплекс товарів і послуг, необхідних для досягнення його мети. Формування цілісно-цільової спрямованості продукту для волонтерів у складі туру є основним завданням волонтерських організацій.

Таким чином, волонтерська діяльність здійснюється комплексом організаційних структур, який можна визначити як індустрію волонтерства. Індустрія волонтерства охоплює всю сукупність суб'єктів господарювання, які надають послуги волонтерам (рис. 4). Індустрія волонтерства є міжгалузевим комплексом структур з виробництва та надання продукту для волонтерів внутрішнього й міжнародного волонтерства.

Світовий волонтерський рух характеризується високими темпами розвитку, зростанням його ролі в економіках окремих країн і регіонів [9].

Волонтерство як складова економічного комплексу країни характеризується такими властивостями та функціями: наявність власної індустрії створення і надання послуг волонтерам; формування і реалізацію волонтерського продукту; формування ринку праці волонтерства різного рівня комплексності; мультиплікація росту національного доходу, валового внутрішнього (національного) продукту, зайнятості населення, розвитку місцевої інфраструктури і підвищення рівня життя населення; є сферою, у якій дешево створюються робочі місця і забезпечується високий рівень ефективності й швидка окупність інвестицій; ефективний засіб залучення вільного часу населення, що є основою ресурсно-

го потенціалу волонтерства, яке утворює специфічну сферу діяльності; сумісність практично з усіма сферами, галузями і видами діяльності людини; переваги в інтеграційних і глобалізаційних процесах, що відбуваються в світовому просторі.

Рис. 4. Комплекс структур індустрії волонтерства

Основною властивістю волонтерства є його здатність впливати на економіку регіону, країни і світу. Україну варто віднести до мінливого суспільства, в якому соціально-економічні умови сприяють пріоритетному розвитку внутрішнього та в'їзного волонтерства.

На розвиток волонтерства впливають як позитивні, так і негативні фактори, пов'язані з політичною, законодавчо-правовою та соціально-економічною ситуацією в країні і в світі (табл. 1). Наведені в таблиці фактори впливу на волонтерство в Україні визначили цілі державного регулювання та пріоритетні напрями розвитку волонтерства.

Таблиця 1

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСТВА

№	Позитивні фактори	№	Негативні фактори
1	Стабільність і відкритість політики та економіки	1	Напруженість у міжнародних відносинах
2	Орієнтація держави на зростання людського капіталу населення	2	Нестабільність політики та закритість економіки
3	Скорочення робочого і збільшення вільного часу населення	3	Стагнація економіки та падіння добробуту населення
4	Розвиток засобів комунікації та інформаційних технологій	4	Нерозвиненість індустрії волонтерства
5	Посилення урбанізації	5	Нераціональне використання культурної спадщини й дозволя
6	Побудова громадянського суспільства	6	Низький рівень доходів населення та нестача вільного часу
7	Орієнтація країни на участь у процесах глобалізації	7	Забруднення навколишнього середовища та екологічна небезпека
8	Заохочення інвестицій у розвиток волонтерства	8	Юридичні обмеження волонтерства: заборона на вільне пересування волонтерів, наявність недоступних для волонтерів зон
9	Зміцнення позицій у світовому волонтерському русі	9	Низький рівень знань населення про волонтерство, недостатня реклама
10	Спрощення та оптимізація податкового, валютного, митного, прикордонного та ін. форм державного регулювання	10	Відсутність ефективних стимулів інвестування розвитку індустрії волонтерства на рівні світових стандартів
11	Надання пільг волонтерам для стимулювання волонтерства	11	Недооцінка ролі волонтерства в наповненні бюджету
12	Сприяння розвитку пріоритетних волонтерських програм		

Основними цілями державного регулювання волонтерства є забезпечення прав громадян на відпочинок, відновлення та зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та ін. прав; захист прав і законних інтересів волонтерів і суб'єктів волонтерства; створення сприятливих умов для вдосконалення й розвитку індустрії волонтерства, підтримка пріоритетних напрямів волонтерської діяльності.

До основних пріоритетних напрямів державної політики розвитку волонтерства можна віднести: вдосконалення правових заasad регулювання інноваційних форм соціально-трудових відносин волонтерства; становлення волонтерства як галузі економіки; заохочення інвестицій у розвиток індустрії волонтерства та створення робочих місць для волонтерів; сприяння розвитку в'їзного та внутрішнього волонтерства; поширення міжнародного співробітництва у сфері волонтерства та ствердження України на світовому ринку праці волонтерства; гармонізація законодавства України щодо волонтерства до світових вимог, створення нормативної бази функціонування систем стандартизації та сертифікації робіт і послуг у волонтерстві тощо.

Розвиток волонтерства в Україні відбувається на ринкових засадах, але не знаходиться у «вільному плаванні», бо регулюється державою на основі законодавства, національної політики та індикативного планування всіх видів волонтерства.

Висновки. Таким чином, за умов глобалізації та інтеграції країни в світовий простір традиційні форми соціально-трудових відносин мають доповнюватися інноваційними щодо винагороди за працю, а саме: з нульової (волонтерство) та зворотньою (волонтуризм) оплатою. При цьому механізми функціонування інститутів соціально-трудової сфери мають залучати комплекс структур індустрії волонтерства й, зокрема, волонтерські організації, і вільний час населення як складову ресурсної бази інноваційних форм соціально-трудових відносин.

Литература

1. *Борецька Н. П.* Інформаційні механізми волонтерства / Н. П. Борецька, Г. О. Крапівіна / Соціально-трудові відносини: [Текст]: зб. наук праць / Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана. — К.: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2012. — № 1(3). — С. 62—71.

2. *Колот А. М.* Соціально-трудова сфера в умовах глобальних викликів: тенденції, проблеми, можливості стійкого розвитку / А. М. Ко-

лот / Формування ринкової економіки: [Текст]: зб. наук. праць. — Спец. вип.: у 3 т. Соціально-трудові відносини: теорія і практика. — К.: КНЕУ, 2010.

3. *Колосова Р. П.* Занятость волонтеров: возможности и ограничения [Текст] : [монография] / Р. П. Колосова, А. В. Красновид: Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Экономический фак., Каф. экономики труда и персонала. — М. : Теис, 2010.

4. *Борецька Н. П.* Сучасний стан і проблеми розвитку соціально-трудових відносин у добровольчестві / Н. П. Борецька, Г. О. Крапівіна / Формування ринкової економіки [Текст]: зб. наук. праць. — Спец. вип.: у 3 т. Соціально-трудові відносини: теорія і практика. — К.: КНЕУ, 2010. — Т. 1. — С. 105—112.

5. *Крапівіна Г. О.* Людські ресурси та їх мотивація в добровольчестві / Г. О. Крапівіна / Вісник Львівського інституту економіки і туризму [Текст]: зб. наук. ст. / М-во освіти і науки України. Львів. ін-т економіки і туризму. — Львів: ЛІЕТ, 2010. — № 5. — 328 с. — С. 117—123.

6. *Борецька Н. П.* Нова тенденція розвитку ринку туристичних послуг/ Н. П. Борецька, Г. О. Крапівіна / [Текст]: Зб. наук. праць ДІРСП: «Методологія досліджень та сучасні соціальні, економічні і психологічні проблеми розвитку суспільства»: серія «Економіка і менеджмент». — Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2011. — 244 с. — С. 138—156.

7. *Крапівіна Г. О.* Волонтуризм як нова технологія індустрії туризму / Г. О. Крапівіна / Томас Кук — людина, яка придумала туризм: [Текст]: Зб. матер. регіон. наук.-практ. конф. (Львів, 8 грудня 2011 р.) Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. — Львів: ЛІЕТ, 2012. — 148 с. — С. 143—148.

8. *Крапівіна Г. О.* Інфраструктурні складові волонтуризму / Г. О. Крапівіна, Л.Г. Черкіс / Якість життя: проблеми, пріоритети та перспективи: [Текст]: V Загальноукраїнська науково-методична конференція «Якість життя: проблеми, пріоритети і перспективи», Донецьк, ДІРСП, 15 грудня 2011 р. — Донецьк: Донецький інститут ринку та соціальної політики, 2011. — 205 с. — С. 91—97.

9. *Крапівіна Г. О.* Світовий волонтерський рух: стан і статус / Г. А. Крапівіна / Вісник економічної науки України: [Текст]: Науковий журнал: Академія економічних наук України, Інститут економіки промисловості НАН України. — Донецьк: Вид. «Юго-Восток, Лтд», 2012. — № 1 (21). — 240 с. — С. 73—76.

Статтю подано до редакції 27.06.2012 р.